

Ανορεξία, από την κλινική στη θεωρία

Μίνα Μπούρα

□

Πριν από μερικά χρόνια δημοσίευσα στα Τετράδια Ψυχιατρικής[1] το αποτέλεσμα μιας σχετικά μακράς ψυχαναλυτικής πρακτικής με ανορεξικές εφήβους και τους γονείς τους.

Το αποτέλεσμα χάρις στις ανορεξικές – είναι γνωστό ότι ωθούν πάντα αυτούς που ασχολούνται μαζί τους στη γραφή, το γράψιμο και γνωστό επίσης ότι πολλές απ' αυτές περιμένουν ένα ευήκοον ούς για να μιλήσουν – είχε θεωρηθεί ενδιαφέρον.

Ο λόγος των ανορεξικών είχε αποκαλύψει τότε την ευθραυστότητα της πατρικής μεταφοράς για τις ίδιες αλλά και για τις δύο προηγούμενες απ' αυτές γενιές. Ο Πατέρας, οι Πατέρες δεν είχαν μπορέσει να πουν ένα όχι, να περιορίσουν τη Μητέρα, τις Μητέρες που εξασκούσαν το χωρίς όριο καπρίτσιο τους πάνω στα παιδιά τους.

Παρατηρούσα επίσης ότι η ευθραυστότητα της συμβολικής λειτουργίας, του συμβολικού Πατέρα, συνοδευόταν από μια υπερτροφία του Φαντασιακού Πατέρα, κύριου εκπροσώπου ενός ισχυρότατου Υπερεγώ.

Είναι αυτό που ο J. Lacan είχε εκφράσει επιγραμματικά: πρόκειται για παιδιά που γεύονται την ασφυκτική τροφή της Μητέρας. Πάσχουν από έλλειψη έλλειψης. Γι' αυτό «όχι η ανορεξική δεν τρώει, αλλά τρώει τίποτα», οικειοποιείται το τίποτα ως αντικείμενο για να μπορέσει να λειτουργήσει ως υποκείμενο επιθυμίας, να ξεφύγει από τον ψυχικό θάνατο.

Η πρόταση αυτή του Lacan έχει ανοίξει και ανοίγει πάντα μια καινούργια προοπτική για την

κατανόηση της ανορεξίας. Από «τρέλα», μονομανία, μονοϊδεϊσμό ή αρρώστια που έτσι την θεωρεί η ψυχιατρική, η ανορεξία αποδεικνύεται μια επανάσταση, ένας αγώνας θετικός για τη ζωή, από την πλευρά της ζωής, ένα όχι στον γιγαντιαίο εφιαλτικό μαστό που την καταδιώκει.

Τι με ωθεί σήμερα στην αναγκαιότητα μιας νέας γραφής; Το κείμενό μου του 1988 δεν είναι αρκετό; Ακόμη περισσότερο, οι αφορισμοί του Lacan δεν είναι αρκετοί; Δεν είναι αρκετά αυτά τα κλειδιά για να ξεκλειδώσουμε την ανορεξία; Η σημερινή μου πείρα μου λέει ότι όχι. Το κλειδί «τίποτα» είναι χρήσιμο για να αποφύγουμε την ψυχιατρική αντιμετώπιση της ανορεξίας. Δεν είναι όμως αρκετό για να την καταλάβουμε. Ο λόγος των ανορεξικών, λόγος (discours), έρχεται να ευαισθητοποιήσει τ' αυτιά μας και σ' άλλες διαστάσεις, που δεν είναι ξένες ως προς τα προηγούμενα, αλλά τα ενισχύουν. (Δεν λέω συμπληρώνουν, γιατί τότε θα πηγαίναμε προς το πλήρες, το σχήμα, το δόγμα).

Για τι άλλο μιλούν λοιπόν οι ανορεξικές; Τι διατρέχει εμφανώς ή υπογείως το λόγο τους πολύ συχνά;

Θα το έλεγα επιγραμματικά το Αίτημα του Άλλου. Αίτημα με κεφαλαίο Α. Το Αίτημα που απευθύνει ο Άλλος στο Υποκείμενο.

Ας θυμηθούμε ότι ο μικρός άνθρωπος δεν μπορεί παρά να περάσει μέσα από το αίτημα προς τον Άλλο για να εκφράσει τις ανάγκες του και τις επιθυμίες του. Η προωρότητά του τον υποχρεώνει σ' αυτό.

Τι συμβαίνει στην περίπτωση της ανορεξίας; Όταν το παιδί απευθύνει το αίτημά του στον Άλλο, ο Άλλος αντιστρέφει το αίτημα. Το αίτημα είναι πάντα αίτημα αγάπης. Το παιδί προς τον άλλο: αγάπησέ με. Ο Άλλος προς το παιδί: όχι, εσύ αγάπησέ με και ζήσε για μένα.

Πρόκειται γι' αυτό που πρώτη η πολύ καλή περιγραφή της ανορεξίας[2] ονομάζει γονεοποίηση των παιδιών (parentisation des enfants). Το παιδί, η ανορεξική, μπαίνει στη θέση του γονέα, αυτού που προσαρμόζεται στις ανάγκες του άλλου, θάλπει, φροντίζει. Η ανορεξική τον γονέα. Οι γενιές έχουν αντιστραφεί. Η αντιστροφή αυτή του αιτήματος μεταξύ παιδιού και Άλλου αποτελεί τον ορισμό του Υπερεγώ. Πρόκειται ακριβώς γι' αυτό: ο Άλλος αντιστρέφει το αίτημα αγάπης του παιδιού.

Μέσα στον λόγο των ανορεξικών ο Άλλος είναι οι γονείς αλλά όχι μόνον αυτοί· είναι και οι γονείς των γονέων. Όπως και για την προβληματική πατρική λειτουργία έτσι κι εδώ το αίτημα του Άλλου εκπορεύεται σε τρεις γενιές από τους γονείς προς τα παιδιά, από παπούδες σε παιδιά και σ' εγγόνια, από όλους τους προγόνους, όλους όσων τα λόγια αποτελούν τον συμβολικό Άλλο. Και πάντα το Αίτημα είναι: ζήσε για μένα, τη δική μου επιθυμία, τα δικά μου σημαίνοντα.

Αν συχνά οι ανορεξικές συγκύπτουν κάτω από το φοβερό βάρος του Αιτήματος του Άλλου, του Υπερεγώ, οι γονείς τους δεν φορτώθηκαν πολύ λιγότερο ένα ανάλογο φορτίο. Η διαφορά με τις ανορεξικές είναι ότι από γενιά σε γενιά το Αίτημα δυναμώνει, εντείνεται με γεωμετρική πρόοδο. Από τη μια γενιά στην άλλη δεν υπάρχουν πια δυνατότητες διαφυγής. Το αίτημα γίνεται αδήριτο, ακαταμάχητο, αναπόφευκτο, είναι αδύνατον να του ξεφύγει κανείς, δεν υπάρχει πια καμία διέξοδος.

Τι διατάζει το Υπερεγώ;

Να είσαι ο Φαλλός. Το σημαίνον Φαλλός είναι βέβαια διαφορετικό για κάθε Υποκείμενο. Πάντα όμως κάτι Λαμπρό. Να είσαι ό,τι πιο λαμπρό και αξιόλογο υπάρχει, επιτελώνοντας ό,τι πιο λαμπρό και δύσκολο υπάρχει έτσι όπως το θέλει το Υπερεγώ: κι άλλο, κι άλλο, κι άλλο, χωρίς τέλος, όσο πιο πολύ μπορείς (ή δεν μπορείς), χωρίς έλεος (για τον εαυτό σου).

Στην πρώτη συνομιλία με μια διάφανη δεκατετράχρονη ανορεξική: «δεν μ' ενδιαφέρει τίποτ' άλλο, προσπαθώ να δω πώς θα χωρέσω στο απόγευμα Αγγλικά, χορό, τένις...». Σύμφωνα με τον κόσμο που μας περιβάλλει, ο Φαλλός δεν είναι παράξενο να συνδέεται με τις επιδόσεις στα σχολεία, στα σπορ, στη μόδα, στη φυσική ομορφιά. Το ζητούμενο όμως εν τελική κατακλείδει δεν είναι τόσο το αποτέλεσμα όσο η προσάθεια: «πρέπει να κάνω μόλις ξυπνώ το πρωί γυμναστική για να νιώθω κουρασμένη, κάτι με σπρώχνει να πρέπει να κουράζομαι, στο βασανισμό του εαυτού μου». Ακόμα και η αποφυγή της τροφής, η συνεχής δίαιτα καταπέφτει κι αυτή συχνά στη χοάνη των υπερεγωτικών καθηκόντων-βασάνων.

Δεν είναι σπάνιο οι Μητέρες των ανορεξικών να ήταν-είναι ανορεξικές και οι ίδιες, κι αυτές, όχι οπωσδήποτε ακραία για την τροφή αλλά ως προς το Υπερεγώ. Δεν λείπουν οι περιπτώσεις που η Μητέρα πέρασε ως έφηβος μια περίοδο ανορεξίας, υπήρξε ανορεξική, χωρίς να το αντιληφθεί το περιβάλλον και να οδηγηθεί ως τον Ψ, και που στην επόμενη

γενιά έχουμε μια βαρεία ανορεξία.

Όσο για τους Πατέρες, έχουν συχνά επιτύχει κοινωνικά, όχι όμως όσο τους είχαν ζητήσει οι γονείς τους. Αυτή τη διαφορά, αυτό το ανεξάντλητο χρέος το τοποθετούν στους ώμους της κόρης συχνά άλλωστε μέσα σ' ένα αιμομικτικό πλαίσιο πιο ευρύ από το Υπερεγώ, πατρικό αιμομικτικό πλαίσιο που προσιδιάζει την ανορεξία.

Τι μπορεί ο ψυχαναλυτής να κάνει;

Να ευνοήσει την ανάλυση του Υπερεγώ, να οδηγήσει την ανορεξική να το αναλύσει, να το ελαφρώσει, να το αρνηθεί. Γιατί και το Υπερεγώ (παρά κάποιες αντίθετες απόψεις) αναλύεται.

Με ποια κλειδιά να ξεκλειδώσει κανείς την ανορεξία; Προσπάθησα να αναφέρω μερικά, και το κλειδί του Αιτήματος του Άλλου μου φαίνεται ιδιαίτερα σημαντικό.

Όμως τα κλειδιά, τα εκάστοτε κλειδιά, μας τα δίνει, διαφορετικά κάθε φορά, το Υποκείμενο που πάσχει. Δεν πρέπει πριν μιλήσει να βιαστούμε εμείς να βγάλουμε κάποιο κλειδί από την τσέπη μας. Γιατί κάθε φορά, σε κάθε περίπτωση τα κλειδιά είναι διαφορετικά και τα εκφράζουν άλλα λόγια!

Και κάποτε, σε κάποιες περιπτώσεις, κανένα από τα κλειδιά που αναφέραμε δεν ισχύει. Δεν υπάρχει «η ανορεξική». Τα πράγματα παίζονται σε κάθε περίπτωση μ' έναν διαφορετικό, ανεπανάληπτο τρόπο. Ας ξεχνάμε κάθε φορά ό,τι ξέρουμε μπροστά σε κάθε Υποκείμενο.

□

Περίληψη

Το κείμενο θυμίζει ότι η προβληματική πατρική λειτουργία επί τρεις γενιές αποτελεί χαρακτηριστικό της ανορεξίας.

Προτείνει ένα ακόμα «κλειδί» για την κατανόηση της ανορεξίας, το Αίτημα του Άλλου προς την ανορεξική που αποτελεί ένα αδήριτο Υπερεγώ και που συχνά καταλήγει στο να δομεί όλη την πραγματικότητα της νεαρής εφήβου.

Βιβλιογραφία

Freud S., (1905), *De la psychothérapie dans La technique psychanalytique*, PUF, Paris, 1972.

Lasegue C., (1873), *De l' anorexie hystérique*, *Écrits psychiatriques*, Rhadamanthe, Privat, Paris 1971.

Lacan J. (1966), *Écrits*, Seuil, Paris.

Roth Ph., (1973) *Le Sein*, Gallimard, Paris.

[1] Μπούρα Μ., *Πάνω στην ψυχογενή ανορεξία*, Τετράδια Ψυχιατρικής, Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 1988, No 19.

[2] Bruch Hilde, (1979), *L'énigme de l'anorexie*, PUF, Paris.